

agrikulturalnih problema i pruža uputstva pri odlučivanju o problemima koja sadržavaju sukob vrijednosti.« (str. 191–192). Glavna okosnica agrikulturalne etike je da socijalna odgovornost poštuje znanstvenu. Glavni sukob između konvencionalne i alternativne agrikulture tiče se uništavanja okoliša. Da bi ga sačuvali, trebali bismo imati holistički pristup, umjesto redukcionističkog i utilitarističkog. Cox navodi 4 Mertonove značajke odgovarajućeg znanstvenog ponašanja pri istraživanju: univerzalizam; odvajanje znanstvene spoznaje od karakteristika same znanosti, općost; dijeljenje tehnika istraživanja i spoznaja sa znanstvenom zajednicom, nepristranost; odvojenost osobnih motiva i istraživanja u službi istine i napredovanja znanja te organizirani skepticizam; kritičko i javno preispitivanje znanstvenog rada.

Pod naslovom **Intelektualni izazov tehnologije samouništenja** nalazimo iznimnu zanimljivu i dinamičnu raspravu o genetičkom inženjeringu i ekonomskim interesima koji se oko njega splete. Spretano uvođenje čitatelja, nebiologa, u aktualne probleme biologije, koji nas se direktno tiču iako sa samom znanostu biologije nemamo kontakata, za ovo je djelo uspješno obavljena zadaća. Unatoč, biološkim pojmovima i na trenutke zahtjevom poznavanja osnova biologije, knjiga je čitka i pruža niz objašnjenja potrebnih da bi se čitatelj postavio spram kontroverznih tema kojih se autori dotiču. Tekstovi potiču na kritičko razmišljanje i općenito svjesnost o postojanju tako snažne tehnologije kao što je biotehnologija. Autori nas upoznaju s tržišnim igrama i moćnim poslovnjacima koje se kriju iza scene na kojoj se uglavnom prikazuju polemike oko GM hrane i kloniranja ljudi. Najednom, postaje zastrašujuće očito koliko su nam bliske moguće neželjene posljedice GM organizama za koje smo mislili da su još uvijek daleko, u nekim mnogo razvijenijim zemljama od Hrvatske. Autori pedantno argumentiraju svoje pristrano sta-

jalište i potkrepljuju ga znanstvenom dokumentacijom što podiže kvalitetu ovog djela i zaslužuje pozdrav angažiranoj znanosti, naravno, uvijek objektivnoj i nepristranoj u svojim zaključivanjima.

Nina Buić

JAHRBUCH ÖKOLOGIE 2004

Verlag C. H. Beck, München, 2003, 287 str.

Pred nama je ponovno zanimljiv **Godišnjak ekologije 2004**, standardne strukture sadržaja, ali bez inače uobičajene bibliografije objavljenih članaka u svim dosadašnjim (od 1992. godine) brojevima, zbog njezine opsežnosti. Bibliografija će se ubuduće moći naći na sljedećoj adresi: www.jahrbuch-okologie.de. Godišnjak donosi zanimljive i aktualne priloge vrijedne svima onima koji u sebi svjesno ili još neotkriveno nose misao o boljoj sutrašnjici.

U prvom dijelu Godišnjaka ekologije za 2004. godinu, pod naslovom *Perspektive*, tri su priloga. Prvi govori o problemima nesigurne budućnosti glede tendencijski nepovoljnih globalnih klimatskih promjena (Jürgen Hahn/Wolfgang Seiler), drugi o programu crveno-zelene (Rot-Grün) koalicije (Angelika Zahrt), a treći o »Rio-procesu«, odnosno Agendi 21 (Martin Jänicke).

Članak Jürgena Hahna i Wolfganga Seilera pod naslovom *Oluja čisti – plima dolazi: asocijacije o ne-sigurnoj budućnosti* upozorava na problem klimatskih promjena u svijetu. U posljednjih četrdeset godina više se nego utrostručio broj katastrofa izazvanih olujama, bujicama, sušama, provalama oblaka itd. što je prouzročilo i velike materijalne štete – preko 36 milijardi dolara. Poplave u listopadu 2000. godine u alpskim dijelovima nekoliko zemalja koštalo je 8.5 milijardi, u lipnju 2001. u južnim dijelovima SAD-a oko 6 milijardi, a u listopadu 2002. u srednjoj i istočnoj Europi oko 18.5 milijardi eura. U devede-

setim godinama dominirala je Europom orkanska serija: 1990. orkani »Daria«, »Vivian« i »Wiebke«, a 1999. »Anatol«, »Lotihar« i »Martin«. Posljednja tri orkana izazvali su štetu od oko 18.4 milijarde eura.

Takve »iznenadne« katastrofe posljedica su sustavnih klimatskih promjena, koje se bilježe od 1860. godine, tj. od prvih mjerenja temperature. U tom razdoblju (140 godina) temperatura na površini Zemlje povećana je za oko 0.6 – 0.8 °C, što na prvi pogled ne izgleda mnogo, ali je upozoravajuće, jer je temperaturna razlika između ledenog i toplotnog doba iznosila između 4 i 5 °C. U tih 140 godina posljednje najtoplije godine bile su 1998. i 2001. godina.

Mijenja se i količina padalina. U Zemljinoj sjevernoj polukugli u dvadesetom stoljeću povećale su se u prosjeku padaline za 0.5 do 1.0% po desetljeću, a u subtropskim područjima smanjile za 0.3%. Na sjevernoj polukugli, u drugoj polovini 20. stoljeća, povećala se čestina jakih padalina između 2–4%.

Klimatske promjene imaju svoje uzroke. Autori navode da se prema znanstvenim istraživanjima, oko 60% uzroka tih promjena pripisuje ljudskim aktivnostima, a ostatak prirodnim procesima. Štoviše, udio ljudskih aktivnosti kao uzročnik klimatskih promjena sustavno se povećava. Radi se o posljedicama izgaranja fosilnih goriva (ugljen, zemni plin i nafta), načinu uporabe zemljišta (isušivanja, umjetnom navodnjavanju stepskih područja itd.), te o prometu. Sve to utječe na klimu, naročito na zatopljenje povećanjem stakleničkih plinova (ugličnog dioksida – CO₂, metana – CH₄, natrijeva oksida – N₂O) i vodene pare. Međutim, da nema stakleničkih plinova, zemljina površina bila bi znatno hladnija. Prosječna površinska temperatura bi iznosila oko –18 °C, umjesto sadašnjih +15.5 °C. Osim spomenutog, na klimatske promjene utječe sunčevo isijavanje na vanjskom rubu zemlji-

ne atmosfere, pa se procjenjuje da to utječe oko 30–40% na globalno zatopljenje.

U proteklih 450 tisuća godina promijenio se sastav atmosfere, naročito pod utjecajem CO₂ i N₂O. Izgaranjem fosilnih goriva godišnje se emitiralo 1900. godine oko 1.96 milijardi tona CO₂, 1950. oko 25 milijardi tona. Procjene su da će se CO₂ emisije u 2020. godini povećati na oko 36 milijardi tona godišnje. Procjene su nesigurne, pa se za 2100. godinu procjenjuje emisija između 18 i 110 milijardi tone godišnje, ovisno o tome kako će se čovječanstvo nositi s tim problemom, a ponajprije razvijeni svijet. Nesigurnost se povećava u procjeni globalnog zatopljenja, pa se do 2100. godine predviđa (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC, Cambridge, 2001.) povećanje između 1.4 i 5.8 °C.

O tome koje su sve moguće posljedice, često se govori i piše. Značajno je istaknuti da su važne ne samo klimatske promjene za pojedina zemljina područja, nego ekonomske i socijalne posljedice za ljude. One ovise o tome kako će se upravljati globalnom ekološkom politikom na području klime, pa ostvarivanje Kyoto protokola ostaje i nadalje veoma aktualno.

Martin Jänicke u svojem prilogu pod naslovom *Potřebit reforme, ali bezalternativa – upravljački model Rio–procesa* osvrće se na neke slabosti ostvarivanja strateškog modela upravljanja koji je deklariran u Agendi 21, dokumentu UNCED–a iz 1992. godine i ukazuje na moguće zaključke za politiku.

Agenda 21 sa četrdeset poglavlja o različitim aspektima održivog razvoja, po mišljenju Jänickea, predstavlja dvostruko svjetsko postignuće: postignuće ukupne znanosti na području okoliša, ali i izraz općih reformskih tendencija u javnom sektoru industrijskih zemalja koje se izražavaju u konceptima »javnog menadžmenta«. Nakon Rija, kritikama unatoč, pokrenut je proces praktičnog djelovanja na području okoliša. Preko 130 zemalja

osnovalo je ministarstvo za okoliš, mnoge su postigle neka iskustva u sustavnom izvještavanju o okolišu ili oblikovanju strategije o okolišu, osnovana je UN komisija za održivi razvoj (CSD), registrirano je preko tisuću nevladinih organizacija. Općenito se može reći da se zbiva proces integracije ekoloških značajki u sektorske strategije pojedinih zemalja.

Međutim, primjena »Rio–proces« na europskoj i nacionalnoj razini ima svoja ograničenja. Autor navodi šest takvih ograničenja i neke sugestije kako ih prevladati. Primjerice, autor drži da je potrebno u »Rio–procesu« postavljati jasne ciljeve. Strateški ciljevi ne bi smjeli biti općeniti, nego selektivni. To znači da u strategijama treba isticati one strateške ciljeve u postizanju održivog razvoja koji se u političkom polju ne mogu postići »standardnim« mjerama, nego je za njihovo ostvarivanje potrebno strateško opredjeljenje. Jänicke se zalaže za »tranzitio management«, tj. za kompetentan dugoročni menadžment koji će raditi na sektorskim strukturnim promjenama.

Jedan od momenata u usporavanju »Rio–proces« je i korekcija pojma održivost, koja je došla do izražaja u uvodu prijedloga za Europski ustav (čl. 3). Naime, koncept održivog razvoja koncipiran je na UNCED–u 1992. godine kao struktura triju ciljeva: zaštita okoliša, stabilan gospodarski razvoj i pravedna raspodjela socijalnih šansi. Međutim, u spomenutom uvodu Europskog ustava, navedeni ciljevi su reducirani, pa se spominje samo dva cilja: »uravnoteženi rast i socijalna pravednost« (balanced growth and social justice). Autor drži da je time ekološka dimenzija potisnuta, a sam pojam održivosti rastavljen.

Svemu tome pridonosi i uloga medija. Mediji nedovoljno ispunjavaju svoju ustavnu ulogu o dobrom i istinitom informiranju građana. Na medijskoj sceni se mnogo utječe i odlučuje. Slične zamjerke daje i nekompetentnom voluntarizmu u

diskursu o Rio–procesu kao menadžmentu u kojemu dolaze do izražaja interesi različitih aktera.

Ponekad se zaboravlja uloga države. Država je ključna instanca u zaštiti okoliša i za nju nema adekvatne zamjene. Ona sudjeluje u međudržavnim dogovorima i formuliranju globalne ekološke politike.

*

U prvom dijelu zbornika pod naslovom *Naglasci 2004* nekoliko je odjeljaka: *Kormilari održivosti (Rudergänger der Nachhaltigkeit)*, *Stručne prosudbe okoliša (Umweltgutachten)*, *Primjeri dobre prakse (Beispiele guter Praxis)* i *Kultura održivosti Kultur der Nachhaltigkeit* i u svakom po nekoliko zanimljivih članaka.

U odjeljku *Kormilari održivosti* pišu: Franz Nuscheler (*Nacionalna država – nikakav istrošeni model, Interdependenzmanager*), Björn Stigson (*Korporativna globalna odgovornost*), Inge Kaul (*Globalna javna dobra – tko je nadležan, tko se za njih zalaže*), Benno Pilardeaux (*Svjetski skup na vrhu + 5: što je sa »Savezom protiv gladi«?*).

U drugom odjeljku (*Stručne prosudbe okoliša*) pišu: Hansvolker Ziegler (*SRU i WBGU (str.80) – savjetovanje o ekološkoj politici savezne vlade*), Susan Owens (*Kraljevska komisija za okolišnu poluciju*), Paul de Jongh (*Kolebanja sutrašnjice – o međusobnoj igri znanosti i politike*), Felix Ekhardt (*Kako bi stručno prosuđene činjenice prirode i upravljanja trebalo ugraditi u administrativne odluke*), Jürgen Trittin (*Kakvo savjetovanje treba ekološka politika?*).

Treći odjeljak (*Primjeri dobre prakse*) sadrži sljedeće priloge: Paul J. Crutzen (*Zaštita ozonske ovojnice – primjer uspješne ekološke politike*), Jörn Altmann (*Okoliš i regionalni ugovor o trgovini – djelomična povijest uspjeha*), Lutz Fähser (*Prirodi pogodno korištenje šume u državnoj šumi Lübeck*), Edgar Göll i Katrin Nolting (*Teškoće ravnice i pogled s brda – projektna agentura održivog Berlina*).

Četvrti odjeljak (*Kultura održivosti*) ima tri priloga: Klaus M. Meyer–Abich (*Održivost – nova kulturna forma privrede*), Helga Müller (*Pomirenje umjetnosti i prirode – radionica budućnosti »Mariposa« na Tenerifima*), Karlheinz Geißler (*Vrijeme u zahvatu – zahvat vremena*).

Franz Nuscheler (*Nacionalna država – nikakav istrošeni model, menadžer međuovisnosti*) argumentira tezu da nacionalna država nije istrošeni model, unatoč tezama o »oprostaju od nacionalne države« ili »stoljeću globalizma«. Globalizam ne nastupa »izvan svijeta« nego je duboko povezan s društvenim životom nacionalne države, pa Ulrich Beck govori o »globalnom rizičnom društvu«. Čini se da suverenitet nacionalne države erodira, ali ne u međunarodnom pravnom, nego u operativnom pogledu. Politička djelatna sposobnost postaje sve više ovisna o regionalnoj i globalnoj kooperaciji.

Autor vidi ključni problem zaštite globalnih dobara u tome što se prihvatilo više stotina deklaracija i konvencija, ali su mali učinci. Upravo zato što se nacionalna država nerado drži danih obveza. Osim toga, na scenu stupaju novi akteri kao što su brojne ekološke skupine i organizacije, koji umanjuju važnost uloge nacionalne države u globalnoj ekološkoj areni. Nuscheler, kao i drugi autori, tu tendenciju i stanje naziva »NGoiziranje«, odnosno »privatiziranje svjetske politike«.

Dakako, nacionalna država nije više sama u stanju sve regulirati, nego mora kooperirati s drugim nedržavnim akterima – gospodarstvom i civilnim društvom. Nije više moguće, niti u nacionalnoj državi, niti u okvirima UN–a sve »odozgo« regulirati, nego je nužna suradnja. Nastanak globalne opozicije (protivnici globalizacije) posljedica je nedostatka demokracije. Demokracije su nastale i povijesno se razvijale unutar nacionalnih država. Demokraciju treba razvijati i ne bi se smjela žrtvovati na oltar globaliziranja ili intervladinog multilateralizma. Danas je na-

cionalna država potisnuta putem svjetske javnosti i transnacionalno umreženog ekološkog pokreta. »Global governance« nije svjetska vlada, niti je nacionalna država postala suvišna. Njezine su granice određene problemima koji ih nadilaze. Zato je potrebna prije kooperacija – multilateralna suradnja, a ne centralizam. Naravno, nije prihvatljiv pristup pojedinih država koje vide samo svoje nacionalne interese, bilo u zaštiti klime ili u zaštiti biološke raznolikosti.

Zanimljiva su upozorenja B. Pilardeauxa koja proizlaze iz analize ciljeva svjetske konferencije na vrhu o hrani (1996. godine) nakon koje su se države obvezale da se broj pothranjenih prepolovi do 2015. godine, i nakon pet godina (10.–13. lipnja 2002.) rekapituliranja njihovoga ostvarivanja.

Autor navodi sedam ključnih točaka na koje su se države na svjetskom skupu o prehrani 1996. godine obvezale u Akcijskom planu: 1. Osiguravanje adekvatnih privrednih i socijalnih okvira; 2. Svladavanje siromaštva i nejednakosti kao i osiguranje pristupa hrani; 3. Podupiranje participativnog i održivog seoskog razvoja; 4. Osiguravanje poštenog, tržišno orijentiranog sustava svjetske trgovine, koji povećava sigurnost prehrane; 5. Poboljšanje mjera unapređivanja i mjera pomoći protiv katastrofa, odnosno u katastrofama; 6. Mobiliziranje javnih i privatnih investicija za poboljšanje seoskog razvoja i poljoprivrede i 7. Provođenje ciljeva Akcijskog plana na nacionalnoj i međunarodnoj razini kao i njegovo nadgledanje.

U petogodišnjem razdoblju (od 1996. do 2001. godine) uspjelo je u 32 zemlje poboljšati stanje prehrane, a u 67 zemalja je ostao isti problem. Oko 150 zemalja donijelo je nacionalnu strategiju prehrane, a 69 zemalja započelo je poseban program o sigurnosti prehrane. Prema FAO–u »Anti–glad–programu, za ostvarivanje ciljeva (iz 1996. godine) u smanjivanju gladi u svijetu do 2015. godine potrebno je oko 24

milijarde eura. Danas je oko 840 milijuna stanovnika Zemlje (uglavnom u afričkim zemljama) kronično pothranjeno. Tome pridonose konflikti i ratovi (između 1970. i 1997.) na tim prostorima, koji su prouzročili gubitke oko 52 milijarde eura u agrarnoj proizvodnji. U zemljama u razvoju godišnji gubici iznose oko 4.3 milijarde dolara godišnje, kojim sredstvima bi se moglo nahraniti oko 330 milijuna ljudi. Poteškoća u svladavanju pothranjenosti i gladi u svijetu je i razlika u subvencioniranju agrara. Tako se u zemljama OECD-a subvencionira poljoprivrednike sa 12 tisuća eura po seljaku (poljoprivredniku), a te iste zemlje spremne su pomoći sa 6 eura po seljaku u zemljama u razvoju. To svjedoči i o nedostatku političke volje razvijenih, što je potvrdila politička reprezentativnost predstavnika zemalja na svjetskom skupu 2002. godine u Rimu. Ignoriranje svjetskog skupa o prehrani južnoafrički predsjednik Thabo Mbeki je ovako komentirao: »Prije dva tjedna na skupu Natoa svi su bili ovdje. Ali 800 milijuna gladujućih vjerojatno nisu dovoljno važni.«

Paul de Jongh napisao je kratak pregled suradnje znanosti i politike u Nizozemskoj od prvog izvještaja o stanju okoliša u Nizozemskoj (pod naslovom *Zorgen voor morgen*) koji je bio osnova za pripremu prvog nacionalnog plana u ekološkoj politici (NEEP) objavljenog 1989. godine (četvrti plan nacionalne ekološke politike – NEPP 4 publiciran je 2001/2002. i raspravljan u parlamentu) do trećeg scenarija u kojemu nije dominirala dilema: za okoliš ili za gospodarstvo, nego se orijentirao na štedljivost u potrošnji energije, recikliranje, poboljšanje kvalitete u proizvodnji i kvalitete proizvoda. Optimističke prognoze scenarija pratili su neki čimbenici nesigurnosti: Hoće li druge zemlje slijediti takav put? Hoće li potrebite tehnologije biti pravodobno na raspolaganju? Hoće li potrošači dati prilog koji se od njih očekuje? Nakon petnaest godina i druge europske zemlje su na neki način slijedile ova-

kav strateški put. Članak je zanimljiv jer na kraju kao zaključak: »Pouke iz povijesti« autor navodi sedam točaka. Primjerice, da bi znanstvenici mogli utjecati na političke odluke, ne smiju proizvoditi usko stručne informacije nego široke informacije o posljedicama političkih mjera (primjerice, standardi kvalitete okoliša); Znanstvenici i političari trebali bi zajedno razvijati jezičnu i modelsku osnovu; Znanstvenici trebaju dati dovoljno precizne informacije kako bi se moglo utemeljeno odlučivati; Angažirani znanstvenici budnog oka, najvažnija su pomoć u procesima odlučivanja, itd.

Iz četvrtog odjeljka izdvojit ćemo članak Klaus M. Meyer-Abicha. On polazi od teze da je u ljudskoj povijesti postojala privreda koja je bila jedan oblik kulture. To je »agrikultura« u kojoj se na istom komadu zemlje iz godine u godinu njegovalo zemlju i od nje živjelo s malim zahvatima. Prvotni smisao kulture bio je njegovanje i moralni integralni odnos prema životnom prostoru, kao zavičajju.

Temeljna pogreška industrijske privrede nije u kontaminaciji životnih prostora štetnim materijalima, nego u tome što mi ne možemo našu privrednu aktivnost više nadgledati, upoznati (ansehen); postali smo narod kulture. Zadaća kulture je njege tla i klime, vode i zraka, a ne zadaća resursno-ekonomski utemeljena. U kontekstu održivosti, kulturni cilj je ponovno uklapanje privrede u kulturu. Održivost ima više dimenzija, kao što su naseljenost u prostoru, prirodi primjerena tehnika, obrana dostojanstva kreatora.

Osim tri stupa »magičnog trokuta« – koncepta održivog razvoja (ekosustav, privreda, društvo), treba pridodati i četvrti stup – kulturno-estetsku dimenziju održivosti. Privreda modernog društva treba se vratiti prema kulturi da bi održivost postala održiva. Prema prirodi se moramo odnositi tako da joj nešto pridonosimo: što su hrana i životna sredstva iz prirode za čovjeka, to kultura treba biti za pri-

rodu. Održivost kao kulturna forma privrede znači da putem čovjeka dolazi nešto dobro u svijet, a ne samo nešto dobro za čovjeka. Pretpostavka tome je da privreda postavi nove vodeće ciljeve kao kulturne granice. Da bi održivost bila sveobuhvatni cilj prostora, potrebni su kulturni uvjeti:

– Čovjek treba kulturno relativirati konzum, što je zadatak obrazovanja na svim razinama. Autor nas podsjeća na epikurejsko pravilo: »Ako živiš prema prirodi, nikad nećeš biti siromašan; ako živiš prema postojećim vodećim predodžbama, nikad nećeš biti bogat«;

– Potrebne su nove forme vlasništva. Rješanje nije u ukidanju privatnog vlasništva, ali niti u ograničavanju raspolaganja vlasništvom. Povoljnija je solucija vlasništva prema subsidijarnosti, u kojemu modelu svatko ima svoj dio odgovornosti;

– Potrebne su prirodi primjerene tehnike;

– Načelo odmora. Autor nas podsjeća na biblijski »sabbat«. Za moderno društvo i ekološku krizu ubrzanje je postalo preveliko opterećenje. Tako postoje »brže« i »sporije« privrede. Pravo jačega zamijenjeno je pravom bržega. »Sabbat« ne znači slavljenja jednog dana, nego cijelog ritma, znači uvijek novi početak.

– Potrebna je veća odgovornost proizvođača, što bi značilo obnavljanje političke kulture »odraslih« građana. Ona podrazumijeva »pravila menadžmenta«: obnovljive izvore trošiti toliko koliko se obnove; neobnovljive izvore koristiti toliko koliko se mogu nadomjestiti obnovljivim izvorima; emisija štetnih materijala ne smije prekoračiti apsorpcijski kapacitet. Za sve to nam je potrebna revolucija u mišljenju.

Na kraju članka podsjeća nas da svijet nije samo »naš svijet«. Treba se podsjetiti kulturnog smisla privrede i nastojati da ona postigne novi stupanj kulture. U tome je pravi izazov projekta održivosti.

*

U četvrtom dijelu Godišnjaka pod naslovom *Primjeri, iskustva, ohrabrenja* možemo pročitati nekoliko članaka koji se odnose na problematiku održivosti. Primjerice, Raimond Bleischwitz i Mathias Neger: *Faktor četiri: dva primjera prakse*; Hans-Jürgen Harborth: *Aachen – ekološki grad budućnosti*; Bettina Brohmann i Uwe R. Fritsche: *Održivi kvartovi – novi život u starom prostoru*; Johannes Klotz: *Koncepcija grada Bremervörde – između marketinga i Agende 21*; Michael Danner i Werner Jesse: *Ekološka komunikacija u novom kvartu*; Ute Stoltenberg: *Prozor za održivi razvoj – iskustva iz projekta ELLA*.

U petom dijelu Godišnjaka pod nazivom *Predmisliitelji* objavljene su kratke biografske bilješke o Albertu Schweitzeru (od Güntera Altnera), Rachel Carson (od Hans-Joachen Luhmanna) i Ivanu Iliču (od Ernst Ulrich von Weizsäckera).

U dodatku Godišnjaka predstavljeno je nekoliko ekoloških institucija kao i zaklada (Institut za studije budućnosti i vrednovanje tehnologija, Institut za biološko-dinamično istraživanje, Zaklada za prava budućih generacija, Zaklada za testiranje roba i Zaklada za održivost).

Na kraju Godišnjaka nalazi se popis internetskih adresa međunarodnih ekoloških institucija (primjerice, Club of Rome, Earth First itd.) i njemačkih nacionalnih organizacija (primjerice, Njemačka savezna zaklada za okoliš itd.) i saveza (primjerice, Grüne Liga, German Watch itd.), što može biti korisno zainteresiranim znanstvenicima i studentima.

Ivan Cifrić